

ศิลปะบำบัดสำหรับผู้ต้องขังชาย

ART THERAPY FOR MALE PRISONERS

พิเศษ โปพิศ*

PISES POPIS

บทคัดย่อ

โครงการวิจัยสร้างสรรค์นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือผู้ต้องขังในเรือนจำ โดยการใช้ศิลปะบำบัด เช่น การวาดรูปตามจินตนาการ ฝึกทักษะการวาดคนเหมือน ทิวทัศน์ ฝึกการใช้สี การใช้ความคิดสร้างสรรค์ วาดภาพตามหัวข้อที่กำหนด เรียนรู้การวาดภาพการ์ตูนล้อเลียน และศึกษาทฤษฎีการใช้ศิลปะบำบัด ว่าการใช้งานจิตรกรรมบำบัดอย่างไรที่มีผลต่อความพึงพอใจของผู้ต้องขังชาย วิเคราะห์ผลงานตามหลักทฤษฎีของวิชาศิลปะ ผสานกับหลักจิตวิทยา นอกจากนี้มีกิจกรรมให้ผู้ต้องขังได้ลงมือสร้างสรรค์ผลงานบนกำแพงเรือนจำด้วยฝีมือตนเอง เพื่อใช้เป็นที่พักสายตาภายในเรือนจำและเผยแพร่ผลงานสู่สาธารณชน เพื่อให้ผู้ต้องขังที่เข้าร่วมโครงการมีความสุข ความภาคภูมิใจ ความนับถือในตนเอง เสริมกำลังใจสำหรับการเริ่มต้นชีวิตใหม่เมื่อพ้นโทษ

คำสำคัญ: ศิลปะบำบัด ผู้ต้องขังชาย

Abstract

This art research project aims to assist prisoners in prison by using art therapy such as drawing on imagination, practice painting portraits, learn to draw a landscape, practice of using color to be creative, drawing on a given topic. learn how to draw a cartoon parody. And study theories of using art therapy. How does the use of painting therapy affect the satisfaction of male prisoners, analysis based on the theory of art, along with psychology. In addition, there are activities for prisoners to create their own work on the walls of the prison to be used to relax in the prison and publicize the works to the public. To ensure that the prisoners participating in the program are happy, worthiness, self- esteem, reinforce to start a new life when they are acquitted.

Keywords: Art Therapy, Male Prisoners

* วิทยาลัยช่างศิลปสุพรรณบุรี สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

บทนำ

ชีวิตความเป็นอยู่ในเรือนจำมีความกดดันสูง โดยเฉพาะเรือนจำในประเทศไทยที่มีสภาพค่อนข้างแออัด มีพื้นที่ไม่เพียงพอกับปริมาณผู้ต้องขัง ยิ่งสภาพสังคมและสภาพเศรษฐกิจในปัจจุบันเป็นแรงผลักดันสำคัญที่ทำให้เกิดนักโทษคดีต่าง ๆ เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ความหนาแน่นในเรือนจำ และความเครียดจากการถูกคุมขัง ถูกจำกัดพื้นที่ ขาดอิสรภาพทั้งทางร่างกายและจิตใจ เป็นบทลงโทษรุนแรงสำหรับมนุษย์ เพราะมนุษย์ย่อมต้องการอิสรภาพในการใช้ชีวิต ฉะนั้น เพื่อช่วยผ่อนคลายนความตึงเครียดและลดความกดดันของผู้ต้องขัง ผู้บังคับบัญชาในแต่ละเรือนจำจึงมักจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อช่วยบำบัดและฟื้นฟู ปรับสภาพจิตใจของนักโทษ เช่น การสวดมนต์ ฟังธรรม นั่งสมาธิ การแข่งขันกีฬาประเภทต่าง ๆ การฝึกอาชีพ งานฝีมือ หัตถกรรม จักสาน งานไม้ ฯลฯ เพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการออกไปประกอบอาชีพสุจริต

จากข้อมูลข้างต้นที่ผู้วิจัยได้ทำการค้นคว้าศึกษา และจากประสบการณ์ตรงที่เคยเข้าไปสัมผัสกับชีวิตของผู้ต้องขังชายในเรือนจำ ในฐานะวิทยากรฝึกฝนทักษะวิชาศิลปะพื้นฐาน ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะทำโครงการวิจัยสร้างสรรค์เรื่องศิลปะบำบัดสำหรับผู้ต้องขังชาย โดยต้องการศึกษาว่า การใช้จิตรกรรมบำบัดประเภทใดที่สามารถทำให้ผู้ต้องขังชายที่ถูกจำกัดอิสรภาพ ถูกกักขังเป็นระยะเวลาสั้น ๆ มีความพึงพอใจ ได้ผ่อนคลายความตึงเครียดลดแรงกดดัน และมีจิตใจสงบมากที่สุด รวมถึงต้องการใช้ความรู้ความสามารถเฉพาะทางของตนเองเข้าไปช่วยเหลือในการฝึกฝนทักษะ สร้างความชำนาญทางด้านศิลปะ (จิตรกรรม) ให้ผู้ต้องขังชายที่มีความสนใจในด้านวิชาชีพศิลปะได้นำไปใช้เพื่อการประกอบอาชีพในวันที่พ้นโทษ

วัตถุประสงค์

1. ต้องการศึกษากการใช้ “ศิลปะบำบัด” ว่างานศิลปะอย่างไรที่มีผลต่อการบำบัดจิตใจผู้ต้องขัง
2. เพื่อนำผลวิจัยนั้นมาใช้ในการพัฒนางานด้านศิลปะบำบัดสำหรับผู้ต้องขัง หรือผู้ที่อยู่ในสถานะคล้ายคลึงกันต่อไป
3. ต้องการสร้างสรรค์งานศิลปะเพื่อประโยชน์ต่อชุมชนและฝึกฝนทักษะความชำนาญเพื่อช่วยส่งเสริมสร้างอาชีพให้ผู้ต้องขัง

วิธีการศึกษา

ผู้วิจัยประสานงานกับผู้บัญชาการเรือนจำจังหวัดสุพรรณบุรีในเบื้องต้น ได้รับความร่วมมือและยินดีเป็นอย่างยิ่งที่จะให้โครงการนี้ได้จัดทำขึ้นตามวัตถุประสงค์ของผู้วิจัย เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้ต้องขังชายในเรือนจำ จากแนวคิดที่ว่าศิลปะคือหนทางแห่งการปลดปล่อย อารมณ์ ความรู้สึก ความคิด ตามความต้องการของแต่ละคน (ทวีศักดิ์ สิริรัตน์เรขา, 2550, น. 1) ผู้ต้องขังชายที่มีความสนใจในด้านศิลปะการวาดรูปก็ย่อมต้องการสิทธิเสรีภาพที่จะแสดงออกผ่านงานศิลปะ เพราะการถูกจำกัดพื้นที่ยิ่งทำให้เกิดความอัดอั้นคับข้องขาดอิสรภาพ พวกเขาต้องการโอกาสในการแสดงออก และต้องการพัฒนาศักยภาพของตนเองในด้านงานศิลปะ โดยการประเมินผลการใช้ศิลปะบำบัดผู้ต้องขังชายในเรือนจำจะเน้นที่กระบวนการและกิจกรรมทางศิลปะ ไม่ได้เน้นที่ความสมบูรณ์หรือความสวยงามของผลงาน โดยมีแผนงานการจัดกิจกรรม ดังนี้

ลำดับที่ 1 กิจกรรมการสร้างสัมพันธภาพ (Establishes rapport) โดยเริ่มจากผู้วิจัยแนะนำตัวเองชี้แจงจุดประสงค์ในการจัดกิจกรรม สื่อสารด้วยรอยยิ้มและท่าทางที่เป็นมิตร สบตาผู้ฟังทุกคน และให้ผู้ต้องขังชายในโครงการ ต่อจากนั้นจะใช้คำว่า กลุ่มเป้าหมาย แนะนำตัวเองในบรรยากาศที่ผ่อนคลาย เมื่อรู้จักชื่อของ

กลุ่มเป้าหมายผู้วิจัยพยายามจดจำชื่อและจะใช้คำเรียกชื่อของแต่ละคนในการสนทนาเพื่อแสดงถึงความใส่ใจ ผู้วิจัยพูดคุยสอบถามชีวิตความเป็นอยู่อย่างระมัดระวังที่จะไม่เข้าไปล่วงล้ำพื้นที่ส่วนตัว ขวนสือสารถึงความ ต้องการการพัฒนาทักษะในด้านศิลปะ มีการแนะนำอาชีพที่สามารถสร้างรายได้ด้วยตัวเองจากความสามารถทาง ศิลปะการวาดรูป กลุ่มเป้าหมายมีความสนใจ ชักถามในรายละเอียด ผู้วิจัยอธิบายเพิ่มเติม จากนั้นแจกอุปกรณ์ วาดภาพให้กลุ่มเป้าหมายแต่ละคนวาดภาพโดยอิสระเพื่อเป็นการผ่อนคลาย และประเมินพื้นฐานทักษะการวาด ภาพของแต่ละคน

สัปดาห์ที่ 2-3 ยังคงมีการสร้างสัมพันธ์ภาพอย่างต่อเนื่อง ผู้วิจัยจดจำชื่อทุกคน และพยายาม เรียกชื่อของกลุ่มเป้าหมายทุกครั้งที่มีการสื่อสารกัน เริ่มทดลองการวาดภาพคนเหมือนด้วยดินสอ เพราะส่วน ใหญ่กลุ่มเป้าหมายมีความสนใจเรื่องการหารายได้ด้วยการวาดภาพคนเหมือน เพื่อเสริมสร้างรายได้ขณะอยู่ใน เรือนจำ การเริ่มงานศิลปะจากความชอบและต้องการของกลุ่มเป้าหมายนับว่าเป็นเรื่องสำคัญ อีกทั้งการวาดภาพ คนเหมือนยังช่วยสร้างสมาธิ ฝึกความอดทน เสริมสร้างความรู้สึกลงบในจิตใจและความรู้สึกอันลึกซึ้งของการ เชื่อมประสานเป็นหนึ่งในสมาธิ สมองและมือ โดยขั้นต้นให้ฝึกฝนโดยการลอกจากแบบที่นำไปให้ เริ่มต้นจาก การเขียนเฉพาะใบหน้า เพราะใบหน้าคนเป็นจุดสำคัญอันดับแรกสำหรับการวาดภาพคนเหมือน ใช้วิธีการสอน ตามลำดับขั้นแบบเข้าใจง่าย

สัปดาห์ที่ 4-5 วาดภาพตามหัวข้อที่กำหนดในหัวข้อ **จินตนาการจากใบหน้าตามความคิด สร้างสรรค์ของตนเอง** เมื่อกลุ่มเป้าหมายได้ฝึกทักษะการวาดภาพคนเหมือนมาพอสมควรแล้ว จึงให้ฝึกนำสิ่งที่ เรียนรู้มาต่อยอดกับความคิดสร้างสรรค์ของตนเอง และนับเป็นขั้นตอนการจัดศิลปะบำบัด ในช่วงของการค้นหา ปัญหา (Exploration) สำรวจความคิดในเบื้องต้นของแต่ละคนที่แสดงผ่านการออกแบบชิ้นงานที่เปิดกว้างให้ กลุ่มเป้าหมายได้แสดงออกอย่างเสรี

ความคิดเชิงสร้างสรรค์ (Creative thinking) หมายถึง ความสามารถในการมองเห็นความสัมพันธ์ ของสิ่งต่าง ๆ การขยายความคิดออกไปจากกรอบความคิดเดิมที่มีอยู่สู่ความคิดใหม่ ๆ ที่ไม่เคยมีมาก่อน เพื่อค้นหา คำตอบที่ดีที่สุดให้กับปัญหาที่เกิดขึ้น การจะสร้างความคิดสร้างสรรค์ที่ดี ต้องใช้องค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ คือ อิสระในการคิดและทำงาน มีสิทธิและอำนาจที่จะพยายามปรับปรุงให้ดีขึ้นเรื่อย ๆ หรือก้าวไปสู่ความเป็น เลิศ มีความตั้งใจจริง ปัจจัยสำคัญของความคิดสร้างสรรค์ไม่ได้ขึ้นอยู่กับอายุ แต่ขึ้นอยู่กับความพร้อมของแรงขับ ภายใน เมื่อแรงขับภายในถูกกระตุ้นในเวลาที่เหมาะสม พลังสร้างสรรค์ของบุคคลนั้น ๆ จึงถูกถ่ายทอดออกมา ด้วยวิธีต่าง ๆ กัน แต่ ณ ที่นี้ ผู้วิจัยใช้กิจกรรมศิลปะเป็นสื่อ พลังสร้างสรรค์นี้จึงถูกถ่ายทอดออกมาเป็นผลงาน ศิลปะที่มีนัยสำคัญแฝงความหมายที่กลุ่มเป้าหมายต้องการสื่อสาร

สัปดาห์ที่ 6-7 วาดภาพตามหัวข้อที่กำหนดในหัวข้อ **ความทรงจำที่มีต่อ “บ้าน”** การถูกกักขังจองจำ ในเรือนจำ ถูกจำกัดอิสรภาพทางร่างกาย จิตใจ และพฤติกรรม ไม่ได้พบปะใกล้ชิดญาติพี่น้อง โดยเฉพาะ ครอบครัว พ่อแม่ บุตรและภรรยา ย่อมทำให้กลุ่มเป้าหมายเกิดความคิดถึง และหวังใบบุคคลทางบ้าน การได้ สื่อสารระบายความรู้สึกออกมาเป็นภาพวาดทำให้พวกเขาได้ผ่อนคลาย นับว่าเป็นขั้นตอนทบทวนประสบการณ์ (Experiencing) เป็นขั้นการบำบัดโดยดึงประสบการณ์ขึ้นมาจัดเรียงเพื่อทำความเข้าใจ โดยผู้วิจัยได้นำเข้าสู่ เนื้อหาด้วยการสนทนาเล่าบรรยากาศภายในบ้านของผู้วิจัยและเขียนภาพตัวอย่างบนกระดาน เพื่อให้ กลุ่มเป้าหมายเกิดจินตนาการ อธิบายเพิ่มเติมว่า กลุ่มเป้าหมายสามารถวาดภาพได้ทุกรูปแบบอย่างเปิดกว้าง จะ เป็นภาพในบรรยากาศแบบใดไม่จำกัด ขอแต่เพียงให้เป็นสถานที่ที่กลุ่มเป้าหมายรู้สึกว่าเป็นบ้านที่ตัวเองมีความ ทรงจำและต้องการถ่ายทอดเรื่องราว จากการเฝ้าสังเกตการทำงานในหัวข้อนี้ พบว่าในขั้นตอนการทำงาน

กลุ่มเป้าหมายค่อนข้างแสดงออกถึงความผ่อนคลาย มีความสบายใจ และในตัวผลงานแทบทุกชิ้นล้วนสื่อถึงบรรยากาศของความสุข

สัปดาห์ที่ 8-9 ยังคงอยู่ในขั้นตอนทบทวนประสบการณ์ (Experiencing) เป็นขั้นการบำบัดโดยดึงประสบการณ์ขึ้นมาจัดเรียง วาดภาพตามหัวข้อที่กำหนดในหัวข้อ **เพื่อนในความทรงจำ** มนุษย์ทุกคนต้องการเพื่อน และเพื่อนแต่ละคนมีบุคลิกลักษณะที่แตกต่างกันไป ซึ่งนั่นอาจเกิดจากการถูกเลี้ยงดูที่แตกต่างกันตั้งแต่ยังเป็นวัยทารก

ในวัยทารกนั้นไม่สามารถ “ประพุดตัวไม้ดี” ได้ เพราะทารกไม่มีทางจะรู้วิธีการจัดการกับผู้คน เขาถูกระตุ้นให้กระทำกรไปตามสิ่งต่าง ๆ ที่มายึดกุมความสนใจในปัจจุบัน เมื่อผู้ใหญ่หงุดหงิดกับพฤติกรรมของเขา เป็นการง่ายที่จะเหมาเอาว่า เขา “ป่วน” หรือ “เล่นงาน” ถ้าผู้ใหญ่เข้าหาเขาเฉกเช่นการทำสงคราม ความสัมพันธ์นั้นก็กลายเป็นสงคราม แต่หากว่าผู้ใหญ่เข้าหาด้วยท่าทีของหุ้นส่วน มันก็จะกลายเป็นเส้นทางเดินแห่งความร่วมมือไม่ร่วมมือ ถ้าเด็กทารกนั้นเติบโตขึ้นมาในครอบครัวที่ตอบสนองต่อความต้องการของเขา เขาจะรู้สึกว่าการคบเพื่อนปลอดภัย เขาจะคาดหวังว่าผู้อื่นจะปฏิบัติต่อเขาด้วยความเคารพดุจเดียวกับที่เขาเคารพผู้อื่น (Tomson, 1994, p. 100) การถูกบ่มเพาะในวัยเด็กด้วยอารมณ์ที่ไม่มั่นคงของผู้ใหญ่ จึงเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมและทัศนคติที่มีผลสำคัญยิ่งต่อชีวิตของคนแต่ละคน สุทธิพร เจนณวาสิน (2559, 1 กุมภาพันธ์) กล่าวว่าเพื่อนแบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ได้ดังนี้

1. เพื่อนที่ทำให้เรามีชีวิตที่ดีขึ้นเป็นเพื่อนที่ร่วมทุกข์ร่วมสุข สนุกสนานเฮฮาผ่อนคลายในทางสร้างสรรค์ และรับฟังปัญหา ให้คำปรึกษา บ่นว่าในยามที่เราทำอะไรไร้ ๆ ช่วยเหลี่ยมเราแก้ปัญหา
2. เพื่อนที่ทำให้เรามีชีวิตที่แย่ลงเป็นเพื่อนที่ชวนสนุกในทางไม่ดี เสียเงิน เสียสุขภาพ เช่นชักชวนเล่นการพนัน ใช้สารเสพติด ทำร้ายผู้อื่น ชวนกินเหล้า ชกตอย ทะเลาะวิวาท หลอกหลวง ช่มชู้เอาประโยชน์จากรา

ในช่วงวัยรุ่นและวัยหนุ่มสาว 13-18 ปี และ 19-25 ปี เพื่อนมีความสำคัญกับชีวิตของเราเป็นอย่างมาก การเลือกคบเพื่อนในช่วงวัยที่ร่างกายและจิตใจกำลังสับสนกับการเปลี่ยนแปลง อาจทำให้เกิดจุดเปลี่ยนในชีวิตอย่างคาดไม่ถึง การกำหนดให้กลุ่มเป้าหมายวาดภาพในหัวข้อนี้ เพื่อให้ย้อนรำลึก ทบทวนประสบการณ์การคบเพื่อน ซึ่งอาจช่วยทำให้กลุ่มเป้าหมายเข้าใจตัวเองได้ดียิ่งขึ้น นับเป็นขั้นตอนการบำบัดด้วยศิลปะที่สำคัญมาก ๆ ขั้นตอนหนึ่ง ที่ผู้วิจัยต้องพยายามใช้ศิลปะเป็นสื่อ นำทางทำให้กลุ่มเป้าหมายสามารถดึงประสบการณ์แห่งปัญหามาจัดเรียง เพื่อปรับเปลี่ยนแก้ไขใหม่ในมุมมองและสภาวะใหม่ได้

สัปดาห์ที่ 10-11 เป็นการฝึกทักษะการใช้สีอะคริลิก คุณสมบัติของสีอะคริลิกมีลักษณะเป็น water-base ปลอดภัย ไม่มีกลิ่นเหม็น ไม่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ และไม่มีปัญหาการทำมาสะอาด ใช้งานได้ง่าย ระบายได้บนพื้นผิวที่หลากหลาย ติดทนทานได้ดี จำเป็นต้องฝึกฝนการวาดภาพด้วยสีจริงบนกระดาษก่อน เพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับการสร้างสรรค์ภาพวาดบนกำแพงเรือนจำ เพราะกลุ่มเป้าหมายทุกคนแม้จะเป็นผู้สนใจและพอมีพื้นฐานการวาดภาพอยู่บ้าง แต่ทั้งหมดไม่เคยมีประสบการณ์การเรียนรู้วาดภาพแบบถูกต้องมาก่อนเลย ไม่เคยฝึกฝนทักษะการใช้สีน้ำ สีโปสเตอร์ รวมทั้งสีอะคริลิกที่มีความหนืดเหนียว แห้งง่าย อาจควบคุมการทำงานได้ยากกว่าการใช้ดินสอ สีเมจิกหรือสีไม้ จึงต้องให้เวลากลุ่มเป้าหมายในการฝึกฝนใช้สีอะคริลิกในระยะเวลาหนึ่ง เพื่อให้พวกเขาคุ้นเคย และเกิดความมั่นใจเมื่อลงมือวาดภาพจริง

สัปดาห์ที่ 12-15 กิจกรรมสร้างสรรค์ภาพวาดบนกำแพงเรือนจำ ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนเสริมสร้างพลังใจ (Empowerment) ซึ่งถือเป็นขั้นตอนสุดท้ายของการใช้ศิลปะบำบัด ผู้วิจัยจัดให้กลุ่มเป้าหมายได้เลือกภาพที่ต้องการ ช่วยกันออกแบบ และได้แสดงความสามารถด้วยการลงมือสร้างสรรค์งานด้วยตนเองบนกำแพง โดยมี

จุดประสงค์เพื่อใช้เป็นที่พักสายตาสำหรับผู้ต้องขัง การมีโอกาสร่างสรรค์งานบนกำแพงในพื้นที่ที่มีเจ้าหน้าที่และผู้ต้องขังทั้งชายและหญิง รวมทั้งผู้มาติดต่อในเรื่องจำได้ชื่นชมทำให้กลุ่มเป้าหมายมีความภาคภูมิใจในตนเอง ช่วยเสริมสร้างพลังใจ เป็นโอกาสแห่งการเปลี่ยนแปลง และเป็นไปตามขั้นตอนการใช้ศิลปะบำบัดตามหลักการ อีกทั้งขั้นตอนนี้ยังเป็นขั้นตอนสำคัญที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาว่า จิตรกรรมบำบัดอย่างไรทำให้ผู้ต้องขังชายพึงพอใจมากที่สุด

ความพึงพอใจ หมายถึง ความรู้สึกหรือทัศนคติของตนต่อสิ่งของหรือบุคคลในทางบวกจะแสดงออกมาในรูปของความรู้สึกที่ชอบมาก ชอบน้อย พอใจมาก พอใจน้อยต่อสิ่งนั้น ๆ หรือบุคคลนั้น ๆ ความรู้สึกพอใจจะเกิดขึ้น เมื่อมีแรงจูงใจ และเมื่อความต้องการของบุคคลนั้นได้รับการตอบสนอง สามารถลดความตึงเครียดก่อให้เกิดความสุขใจ สบายใจ (ฤกษ์เดช, 2543, น. 7) ก่อนการลงมือสร้างสรรค์ ผู้วิจัยได้สอบถามความต้องการของกลุ่มเป้าหมายทั้ง 25 คน ทั้งโดย การสัมภาษณ์ด้วยตนเองและการทำแบบสอบถาม ภาพที่กลุ่มเป้าหมายมีความพึงพอใจมากที่สุด ผลการสำรวจพบว่า กลุ่มเป้าหมายมีความพึงพอใจในภาพทิวทัศน์มากที่สุด

ภาพทิวทัศน์ (Landscape) หมายถึง ภาพที่แสดงความงามหรือความประทับใจในความงามของธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมของผู้วาด แบ่งเป็นลักษณะต่าง ๆ คือ ภาพทิวทัศน์ ผืนน้ำหรือทะเล (Seascape) ภาพทิวทัศน์ผืนดิน (Landscape) ภาพทิวทัศน์ชุมชนหรือเมือง (City scape) จากการสอบถามรายบุคคล ภาพทิวทัศน์และภาพแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ของสุพรรณบุรีเป็นลักษณะภาพที่กลุ่มเป้าหมายทุกคนมีความพึงพอใจและความต้องการมากที่สุด ผู้วิจัยจึงได้ร่วมกับกลุ่มเป้าหมายออกแบบภาพบนกำแพงให้เป็นภาพที่ตรงตามความต้องการ หลังจากการสร้างสรรค์จบสิ้นลงได้มีการสอบถามความพึงพอใจของผู้ต้องขังชายที่อยู่นอกกลุ่มเป้าหมายถึงความพึงพอใจที่มีต่อภาพวาด มีผลสะท้อนกลับมาว่าภาพวาดทิวทัศน์บนกำแพงทำให้พวกเขารู้สึกพึงพอใจมากเกิดความผ่อนคลายสบายตาสบายใจ เสมือนได้ออกไปท่องเที่ยวภายนอก

สัปดาห์ที่ 16-17 หลังจากทำกิจกรรมร่วมกับกลุ่มเป้าหมายเป็นเวลาหลายเดือน สังเกตได้ว่ากลุ่มเป้าหมายให้ความไว้วางใจผู้วิจัย มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีและมีความกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้ ผู้วิจัยจึงมอบให้กลุ่มเป้าหมายเป็นผู้เลือกกิจกรรมบำบัดในช่วงสุดท้ายของโครงการตามความต้องการที่พวกเขา มีความเชื่อว่าการเลือกจะสามารถสนองความต้องการในการงานอาชีพในสิ่งที่ต้องการเรียนรู้เพิ่มเติมเป็นพิเศษได้ดีที่สุด นับเป็นขั้นตอนเสริมสร้างพลังใจ (Empowerment) อย่างต่อเนื่อง กลุ่มเป้าหมายมีความต้องการฝึกทักษะวาดภาพการ์ตูน คนเหมือน เมื่อลงมือปฏิบัติการเรียนการสอน พบว่าเพียงแนะนำเทคนิคเล็กน้อย กลุ่มเป้าหมายที่เคยผ่านการฝึกฝนวาดภาพคนเหมือนมาแล้วมีการพัฒนาทั้งด้านทักษะและพฤติกรรม มีความผ่อนคลาย สงบ และมีสมาธิจดจ่อกับงาน สามารถวาดภาพการ์ตูนคนเหมือนออกมาได้ค่อนข้างดี ถึงดีเยี่ยม พร้อมกับความเชื่อมั่นในตัวเองที่สูงขึ้น ยอมรับความจริง สังเกตจากการที่กลุ่มเป้าหมายเขียนชื่อและนามสกุลของตนเองใต้ภาพในขณะที่การวาดภาพอื่น ๆ ตลอดกิจกรรมที่ผ่านมากลุ่มเป้าหมายจะไม่ยอมลงชื่อเพราะคิดว่าตนเป็นนักโทษเป็นผู้ต้องขัง แต่กิจกรรมศิลปะบำบัดอันหลากหลาย การฝึกฝนทักษะและได้ปฏิบัติงานจริงออกสำเร็จเป็นภาพสวยงามบนผนังกำแพงเรือนจำ ได้รับคำชื่นชมทั้งจากผู้ต้องขังด้วยกันเอง และจากเจ้าหน้าที่ในเรือนจำทำให้ค่อย ๆ ปลดปล่อยความรู้สึกนั้นให้หมดไป พร้อมกลับการสร้างความรู้สึกภาคภูมิใจในฝีมือของตนเองให้เกิดขึ้น จนในที่สุดกลุ่มเป้าหมายมีความสุขเกิดความมั่นใจ ภาคภูมิใจในตนเองจนกล้าที่จะจารึกชื่อตนเองลงไว้ได้ภาพ

สัปดาห์ที่ 18 กิจกรรมอำลา ผู้วิจัยให้กลุ่มเป้าหมายได้วาดภาพแสดงความรู้สึกในหัวข้อ “ความสุข ณ เรือนจำ” สัปดาห์สุดท้ายผู้วิจัยตั้งใจที่จะฝากวิธีคิดอย่างสร้างสรรค์ หรือการมองโลกในแง่บวกให้กับกลุ่มเป้าหมาย จึงได้เลือกหัวข้อ “ความสุข ณ เรือนจำ” เพราะการต้องถูกจองจำอยู่ในเรือนจำนั้นย่อมมีความ

ทุกข์เสียเป็นส่วนใหญ่อยู่แล้ว แต่คนเราจะอยู่ด้วยความทุกข์ไม่ได้ถ้าจมอยู่กับความทุกข์จะยิ่งทำให้เราท้อแท้ สิ้นหวัง และนำไปสู่โรคซึมเศร้าในที่สุด การจัดทำโครงการนี้เพื่อต้องการใช้ศิลปะเป็นเครื่องดึงดูดนำพาจิตใจให้กลุ่มเป้าหมายได้เกิดความสุข ความผ่อนคลาย ช่วยกล่อมเกลากจิตใจที่รุ่มร้อนฟุ้งซ่านให้สงบลง เมื่อถึงสัปดาห์สุดท้ายผู้วิจัยต้องการทำการทดสอบว่า ณ ขณะนี้ ในเรือนจำแห่งนี้ที่เต็มไปด้วยความทุกข์ ความกดดัน ถ้าให้คิดถึงความสุขที่แสนจะหายากยิ่ง พวกเขาจะคิดถึงสิ่งใด และผลงานส่วนใหญ่ที่ออกมาคือภาพในขณะที่กลุ่มเป้าหมายกำลังวาดภาพอยู่นั่นเอง นั่นหมายถึง “ศิลปะ” คือความสุขของกลุ่มเป้าหมาย เป็นเครื่องยืนยันได้ว่าต่อไปแม้เมื่อจบโครงการแล้ว พวกเขายังสามารถใช้ทักษะความสามารถทางศิลปะนี้เป็นเครื่องเยียวยาจิตใจ และยามเบื่อหน่าย สิ้นหวัง ยังมีภาพจิตรกรรมบนกำแพงที่พวกเขาได้สร้างสรรค์ไว้ด้วยฝีมือตนเองไว้เป็นที่พักผ่อนสายตา อีกทั้งในอนาคตเมื่อพ้นโทษแล้วยังอาจนำทักษะความชำนาญที่ได้เรียนรู้ฝึกฝนไปใช้ในการประกอบอาชีพ นับว่าน่ายินดีเป็นอย่างยิ่งที่ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษางานวิจัยสร้างสรรค์ชุดนี้ ประสบผลสัมฤทธิ์ตรงตามความมุ่งหมายทุกประการ

ภาพที่ 1 ผลงานผู้ต้องขังในหัวข้อจินตนาการจากใบหน้า
ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 2 ผลงานผู้ต้องขังในหัวข้อจินตนาการจากใบหน้า
ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 3 ผลงานผู้ต้องขังในหัวข้อความทรงจำเรื่องเพื่อน
ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 5 กิจกรรมการวาดภาพบนผนังกำแพง
ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 6 กิจกรรมการวาดภาพบนผนังกำแพง

ที่มา: ผู้วิจัย

ผลการศึกษา

การจัดทำโครงการนี้ก็เพื่อต้องการใช้ศิลปะเป็นเครื่องดึงดูดนำพาจิตใจให้กลุ่มเป้าหมายได้เกิดความสุข ความผ่อนคลาย ช่วยกล่อมเกลาคิดใจที่รุ่มร้อนฟุ้งซ่านให้สงบลง เมื่อถึงสัปดาห์สุดท้ายผู้วิจัยต้องการทำการทดสอบว่า ณ ขณะนี้ในเรือนจำแห่งนี้ที่เต็มไปด้วยความทุกข์ ความกดดัน ถ้าให้คิดถึงความสุขที่แสนจะหายากยิ่ง พวกเขาจะคิดถึงสิ่งใด และผลงานส่วนใหญ่ที่ออกมาจากหัวข้อการทำกิจกรรมข้อนี้ คือ ภาพในขณะที่กลุ่มเป้าหมายกำลังวาดภาพอยู่นั่นเอง นั่นหมายถึง “ศิลปะ” คือความสุขของกลุ่มเป้าหมายนับว่าน่ายินดีเป็นอย่างยิ่งที่ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษางานวิจัยสร้างสรรค์นี้ประสบผลสัมฤทธิ์ตรงตามความมุ่งหมายทั้งสามประการ คือ 1. พิสูจน์ทฤษฎีการใช้ “ศิลปะบำบัด” ว่างานศิลปะอย่างไรที่มีผลต่อการบำบัดจิตใจของผู้ต้องขังชาย คำตอบที่ได้คือ จิตกรรมภูมิทัศน์ ผู้ต้องขังให้เหตุผลว่า ภาพทิวทัศน์ไม่ว่าจะเป็นทะเล น้ำตก ภูเขา ทุ่งหญ้า ทำให้พวกเขารู้สึกเหมือนได้ออกไปท่องเที่ยวโลกภายนอกบ้าง 2. สร้างสรรค์งานศิลปะเพื่อประโยชน์ต่อชุมชน และ 3. ผักผ่อนทักษะความชำนาญเพื่อสร้างอาชีพให้ผู้ต้องขัง

สรุปและอภิปรายผล

ความมุ่งหมายของการศึกษาวิจัยครั้งนี้ต้องการศึกษากการใช้ “ศิลปะบำบัด” ว่าจิตกรรมบำบัดอย่างไรที่มีผลต่อความพึงพอใจของผู้ต้องขังชายได้มากที่สุด ความพึงพอใจ หมายถึง ความรู้สึกหรือทัศนคติที่มีต่อสิ่งของหรือบุคคลในทางบวกจะแสดงออกมาในรูปของความรู้สึกที่ชอบมาก ชอบน้อย พอใจมาก พอใจน้อยต่อสิ่งนั้น ๆ หรือบุคคลนั้น ๆ ความรู้สึกพอใจจะเกิดขึ้นเมื่อมีแรงจูงใจ และเมื่อความต้องการของบุคคลนั้นได้รับการตอบสนอง สามารถลดความตึงเครียดก่อให้เกิดความสุขใจ สบายใจ (กฤษณะ เดชชนะ, 2543, น. 7) จากผลการศึกษาพบว่า กลุ่มเป้าหมายมีความพึงพอใจในภาพทิวทัศน์มากที่สุด และภาพแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ของสุพรรณบุรีรองลงมา ทั้งนี้ปัจจัยที่มีผลต่อการเลือก คือ สภาพของความเป็นอยู่ที่ถูกจำกัดพื้นที่จำกัดอิสรภาพ มีผลให้ภาพทิวทัศน์ (Landscape) หมายถึงภาพที่แสดงความงามหรือความประทับใจในความงามของธรรมชาติ หรือสิ่งแวดล้อมของผู้วาด ทำให้พวกเขาารู้สึกพึงพอใจมากที่สุด เกิดความผ่อนคลาย สบายตา สบายใจ เหมือนได้ออกไปท่องเที่ยวภายนอก

ข้อจำกัดทั่วไปของการศึกษา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นกรณีศึกษาผู้ต้องขังชายในทัณฑสถานชายจังหวัดสุพรรณบุรีเพียงแห่งเดียว ผลการศึกษาแสดงให้เห็นความต้องการ ความพึงพอใจของผู้ต้องขังชายได้ในระดับหนึ่งเท่านั้น ข้อมูลที่ได้จึงไม่อาจเป็นตัวแทนของผู้ต้องขังชายทั้งหมด แต่อาจใช้สะท้อนภาพความพึงพอใจของผู้ต้องขังชายที่มีปัจจัยพื้นฐานร่วมกันได้

ข้อเสนอแนะ

ผลของการศึกษาวิจัยที่กล่าวมาข้างต้นทำให้ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะแนวทางในการฟื้นฟูเยียวยาบำบัดจิตใจผู้ต้องขังชายในเรือนจำ/ทัณฑสถานชาย ดังนี้

1. ควรจัดสถานที่พักผ่อนหย่อนใจที่มีลักษณะภูมิทัศน์ใกล้เคียงกับธรรมชาติ เพื่อลดความตึงเครียดและสภาวะกดดัน
2. ควรจัดให้มีกิจกรรมศิลปะบำบัดและเปิดโอกาสให้ผู้ต้องขังที่มีความชื่นชอบทางด้านศิลปะได้แสดงทักษะความสามารถเผยแพร่สู่สาธารณะ เพื่อสร้างความสุขเสริมความมั่นใจและความภาคภูมิใจให้แก่ผู้ต้องขังที่ต้องถูกจำกัดอิสรภาพ
3. ควรพิจารณาในเรื่องการจัดทำแผนการตลาด เพื่อจัดจำหน่ายผลงานทางศิลปะของผู้ต้องขัง ประกอบกับการจัดแผนการออมทรัพย์ที่เกิดจากรายได้เพื่อเป็นทุนสำรองในวัน พ้นโทษ

รายการอ้างอิง

- กฤษณะ เดชชนะ. (2543). ความพึงพอใจของผู้ต้องขังวัยหนุ่มต่อการจัดสวัสดิการผู้ต้องขังในทัณฑสถานวัยหนุ่มกลาง. สารนิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ทวีศักดิ์ สิริรัตน์เรขา. (2550) ศิลปะบำบัด ศาสตร์และศิลป์แห่งการบำบัด. กรุงเทพฯ: สถาบันราชานุกูล กรมสุขภาพจิต.
- สุทธิพร เจณณวาสน. (1 กุมภาพันธ์ 2559). เพื่อนนั้นสำคัญไฉน. [ออนไลน์] เข้าถึงจาก www.si.mahidol.ac.th.
- Thomson. (1994). *Natural Childhood*. London: Gaia Books.